

Фреймова структура концепту “Дія”

В. В. Куранда

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: vitalinka2407@rambler.ru

Paper received 19.10.16; Accepted for publication 25.10.16.

Анотація. У статті досліджується фреймова структура концепту “Дія”, яку формують деривати лексико-словотвірних гнізд з вершиною імені тварини. Застосовуються два основні види аналізу: концептуальний та когнітивний. Концептуальний аналіз, як явище сучасного мовознавства, є одним із тих напрямів досліджень, які зосередились на людині, на її когнітивних та мовних особливостях. Когнітивний аналіз базується на тому, що творення похідної основи передбачає використання попереднього досвіду людини з залученням уже існуючих у мові словотвірних моделей, завдяки чому схожі концептуальні структури втілюються в однакових мовних формах.

Ключові слова: мовна картина світу, концепт, лексико-словотвірне гніздо, фрейм, фреймове моделювання.

Когнітивний підхід до словотвору передбачає уважне вивчення специфіки виділеного об’єкта навколишньої дійсності, його адекватну концептуалізацію і перетворення складного концепту в однослівну номінацію, яка має розчленоване значення. За словотвірною структурою, як уважають учені [2, с. 11], стоїть певна концептуальна сутність, що експлікується словотвірними засобами.

Структура навколишнього світу знаходить у мовній свідомості людини відображення у концептах. У зв’язку з розвитком лінгвістики одним з дієвих способів моделювання та аналізу концептів є фреймове моделювання, яке реалізує фреймовий підхід і визначає фрейм як одиницю знань.

Проблеми когнітивної інтерпретації структури мовної картини світу засобами словотвору порушуються в працях І. В. Євсєєвої [7-8], Л. О. Араєвої [1], Є. А. Карпіловської [10], М. С. Косиревої [11], О. С. Кубрякової [12], М. А. Осадчого [14-15]. У центрі уваги мовознавців опиняються як окремі похідні, так і комплексні одиниці словотвору як засоби мовної репрезентації концептуальних утворень. В нашій роботі особлива увага приділяється такій комплексній одиниці, як словотвірне гніздо з вершиною імені тварини. Ми погоджуємося з думкою Л. О. Араєвої, “кожне словотвірне гніздо містить у собі та відтворює мовними засобами фрагмент життя людини” [1, с. 18].

Мета статті полягає у виявленні, описі та формуванні в концепти лексико-словотвірних гнізд з вершиною імені тварини в італійській мові.

Матеріалом дослідження слугували похідні лексико-словотвірних гнізд з вершиною імені тварини досліджуваного концепту, відібраних з Біблії.

Методи дослідження. Основними методами дослідження є аналіз словникових дефініцій, описовий методи, що дозволяють здійснювати комплексний аналіз досліджуваних явищ, етимологічний аналіз та методика фреймової пропозиційно-семантичної організації лексико-словотвірних гнізд.

За допомогою цих методів ми можемо пояснити особливості дериваційної семантики лексико-словотвірних гнізд, визначити їх будову та функціонування на різних етапах розвитку мови, а також пізнати мову як цілісну функціональну структуру, елементи якої співвіднесені й пов’язані чіткою системою відношень і зв’язків. Межі і склад гнізд визначаються за допомогою методу компонентного аналізу лексичних значень слів. Когнітивно-семантична методика семного

опису значення являє собою сукупність прийомів опису семного складу слова через опис концепту, що номінується даним словом. Даний метод використовується для вивчення глибинної семантики мовних одиниць і пояснення семантичних процесів у мові.

Словотвірна категорія дії притаманна, як відомо, дієслову. Такі деривати, як: *gattigliare, gatteggiare, gattonare, aggattonare, sgattaiolare, straccanarsi, accanare, incanire, scagnare, rincagnarsi, capriolare, caprioleggiare, volpeggiare* відносяться до концепту “Дія”. Але серед іменників – дериватів тваринництва сучасної італійської мови виявлена основа дієслова зі значенням іменника: *lupanare* – бордель.

Концепт ДІЯ сучасної італійської мови презентують словотвірні моделі:

SV=SN+ -are: *gattigliare; gattonare; capriolare;*

SV=SN+ -eggiare: *gatteggiare; caprioleggiare; volpeggiare;*

SV=a- + SN+ -are: *gattonare;*

SV=s- + SN+ -are: *sgattaiolare;*

SV=stra- + SN+ -arsi: *straccanarsi;*

SV=ac- + SN+ -are: *accanare;*

SV=in- + SN+ -ire: *incanire;*

SV=s- + SN+ -are: *scagnare;*

SV=rin- + SN+ -arsi: *rincagnarsi.*

Усі наведені деривати тваринництва мають єдину пропозиційну схему “дія – предикат – об’єкт”. Семантичні відношення “дія – предикат – об’єкт” є, на думку А. О. Уфимцевої, одиницями концептуальної моделі світу і не можуть не бути присутніми в мовній картині світу [16, с. 135].

В даній пропозиційній схемі можна виділити такий тип пропозиційних відношень:

1. виконувати дію: *gattigliare, gatteggiare, gattonare, aggattonare, sgattaiolare, straccanarsi, accanare, accanire, incanire, scagnare, rincagnarsi, capriolare, caprioleggiare, volpeggiare.*

Gattigliare – лаятись, сперечатись образливими словами. Словник Grande Dizionario Italiano Габріеллі Альдо пояснює значення цього дієслова метафоричним переносом [18]. На думку італійського філолога Джанбаттисто Віко, мова метафоричних образів являє собою первинний мовний код, а метафора виступає як інструмент первинної когнітивної функції свідомості, що визначає так зване раціональне мислення і формування концептуальних уявлень [3, с. 435].

Gatteggiare – блищати, переливатись, що нагадує котячі очі. Дієлово складається з основи *gatt* та

суфікса – *eggiare*. І належить до першої групи дієслів із закінченням –*are*. Суфікс –*eggiare* в основному формує дієслова розмовних реєстрів [поняття “ре-гістр”, вперше запроваджене Еге. П. Шубінім, визначає класифікацію мовної комунікації з її векторності. Вибір реєстра залежить від комунікативної ситуації, в якій знаходиться мовець, або від окремих факторів таких, як мета мовця та адресат [17, с. 27]. Словотвірний ланцюжок дієслова *gatteggiare*: *gattus* – *gatto* – *gattiggiare*.

Gattonare – має три лексико-семантичні варіанти: 1) підкрадатись, 2) повзати 3) вкрасти. *Gattonare* утворюється таким чином: основа *gattop* + закінчення –*are*, яке характерне для першої групи правильних дієслів в італійській мові.

Походження даного слова ми розглядаємо таким чином: підкрадатись, тобто повзти по землі, щоб підійти до своєї здобичі якомога ближче, при цьому бути не поміченим. Таку поведінку можна спостерігати в хижаків сімейства котячих та власне у котів. Тому цей термін має метафоричне значення і позначає поведінку людей та використовується в поліванні. Мисливець підкрадається до цілі, як кіт до своєї здобичі [6, с. 876].

Другий варіант дієслова *gattonare* – повзати. Етимологічний словник італійської мови пояснює це, як переміщення накарячки, просування на руках і ногах (відноситься до дітей, які ще не можуть ходити).

Третій варіант перекладу *gattonare* звучить як вкрасти. Це значення утворилося на основі метафоричного переносу поведінки kota на поведінку людини [22, с. 345].

Метафори, за словами Дональда Девідсона, змушують нас побачити одні речі замість інших, які виступають у прямому значенні як допоміжні структури і дають ключ до їх розуміння [4, с. 175]. Традиційна точка зору на метафору змушує розглядати метафору тільки як мовний засіб, як результат заміни слів або тематичних зрушень, в той час як в основі метафори лежить запозичення ідей. Метафорична сама думка, вона розвивається через порівняння, і звідси виникає метафора в мові, тобто когнітивна метафора. Когнітивна метафора дозволяє осмислити одні концепти з опорою на інші. М. Мінський стверджує, що аналогії, засновані на основі когнітивної метафори, дають нам можливість побачити який-небудь предмет або ідею як би в світлі іншого предмета чи ідеї, що дозволяє застосувати знання і досвід, набутий в одній галузі, для вирішення проблеми в іншій [13, с. 289]. Когнітивна метафора забезпечує концептуалізацію невивченого об'єкта за аналогією з уже сформованою системою понять.

Дієслово *sgattaiolare* має три метафоричних значення: 1) відійти потихеньку, швидко і таємно, 2) ухилитися, або ж 3) пройти легко через дуже вузькі проходи, як це робить кішка [19]. *Sgattaiolare* утворене способом парасинтезу і має такі форманти: префікс *s-*, основа *gattaiola* (отвір в нижній частині дверей для kota), що утворилась в свою чергу від іменника *gatta*, та дієслівне закінчення –*are* першої відміни. Префікс *s-* вказує на завершену форму дієслова (в італійській мові вони називаються *verbi telici*).

Stracarnarsi – дуже тяжко працювати. Складається з

префіксу *stra*, основи *can*, та закінчення першої групи зворотніх дієслів –*arsi*. Префікс *stra* –поширений в італійській мові і вказує на надмірність, тобто багато (надмірно) працювати [20].

Assanare – травити собаками (*Li porci non si poteron mai trar di quel luogo ec. e con questo erano si accanati, e accesi, che fu gran pena a potergli cacciar fuori* [24, с.252] або переслідувати в переносному значенні (*Egano i suoi uomini tutti accanati contro a lui* [23, с. 158]). Лексема складається із префікса *ac*, що означає напрямок або намір, основи *can*, та закінчення першої групи дієслів –*are*.

Incanire – злитися, біситися. Лексема утворена на основі парасинтезу і має такі форманти: префікс *in-*, основа *can* та дієслівне закінчення –*ire*. Префіксація в італійській мові не спричиняє зміну частиномовної приналежності твірних і похідних слів. Однак префікси найчастіше суттєво змінюють основні значення лексем [5, с. 45].

Вище проаналізовані дієслова відносяться до групи паронімів з семантичним значенням злості, впертості. Диференціюючи значення дієслів *assanare* – 1) травити собаками 2) переслідувати; *assanire* – 1) ставати жорстоким 2) вперто домагатись чогось; *incanire* – біситися, злитися можна відмітити їх негативний відтінок значення. Необхідно зазначити, що вживання даних паронімів визначається їх співвіднесеністю з відповідними поняттями. Так, значення паронімів *assanare* та *assanire*, *incanire* співпадають лише частково, тому дієслово *assanare* не може трактуватися як словниковий еквівалент дієслів *assanire*, *incanire*. Між дієсловом *assanire* та *incanire* існують лише часткові семантичні розбіжності в лексико-семантичному варіанті “вперто домагатися чогось”.

Scagnare – обгавкувати. Походить від іменника *sagna* (що в свою чергу від *sane*) з додаванням префікса –*s* та закінчення першої групи дієслів –*are*. Даний дериват характерний для тосканського діалекту.

Rincagnarsi – оскалюватися. Дієслово має метафоричне значення: обличчя, стає схоже на собачу морду. Дієслово складається з префіксу *rin-*, основи *cagn*, та закінчення –*arsi*. Префікс *rin-* поєднує в собі два латинських префікси *ge-* та *in-*. Використовується для формування дієслів або дієслівних похідних.

Capriolare, *caprioleggiare* – скакати, стрибати. Етимологія дієслова *capriolare*: від *capriola*, яке в свою чергу походить від латинської *capreolus* + дієслівне закінчення (1 група дієслів) –*are*.

Caprioleggiare – має таку ж етимологію, як і попереднє дієслово. Суфікс –*eggiare* можна знайти в багатьох дієсловах, переважно в тих, що належать до неформальних реєстрів. Вказує на реалізацію або вираження того, що виражає основне слово [21, с. 91].

Вказані вище значення похідних слів (*capriolare*, *caprioleggiare*) утворюють семантичну мережу, “вузли” (тобто теми похідних) якої співвідносяться зі словом *carro*. Останнє є вершиною даного гнізда не тільки за принципом радіальної метонімії, коли всі деривати тяжіють до одного мотиватора. Самі ці “вузли” теж у вказаній логічній послідовності обумовлюють появу один одного. Іншими словами, ієрархія і зв'язки вузлів визначаються принципом ланцюжкової метонімії, коли значення одного похідного слова се-

мантично пов'язане зі значенням іншого, яке провокує появу наступного [7, с. 197].

Volpeggiare – хитрити, говорити не правду. Слово складається з основи volpe та суфікса –eggiare. Вказує на реалізацію або позначення того, що виражає базове слово: Con volpe conviene volpeggiare [9, с. 298].

Для дієслів, які презентують даний концепт, характерним є точне відображення зв'язку між членами пропозиції та лише один тип пропозиціональних відношень.

Закінчення -age дієслів даного концепту є найбільш продуктивним і утворює більшу частину дериватів, які можуть поповнюватися відповідно до потреб людини виконувати якусь дію. Отже, загальна

картина структур знань концепту “Дія” у терміно-системі тваринництва сучасної італійської мови характеризується ясністю, і в більшості випадків співвіднесеністю словотвірної моделі структурам знань. Деривати на позначення дії засвідчують широкі можливості соціолектів, зумовлені активним використанням експресивної оцінки дії людини. За таких умов визначальною рисою аналізованих одиниць визнаємо актуалізацію конотованих сем, підґрунтям чого стають світоглядні особливості носіїв соціолектів. Цим зумовлене й активніше використання позамовних чинників мотивування, серед яких особливе місце посідають асоціації, пов'язані зі специфікою поведінки тварини, що переноситься на людину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Араева Л. А., Евсеєва И. В. Пропозиціонально-дискурсивний аналіз гнізда однокоренних слів / Л.А. Араева, И.В. Евсеєва // Наука и образование. – Белово: Беловский полиграфист., 2006. – Ч. 3. – С. 18–24.
2. Борисенкова Л. М. Когнітивні аспекти словообразования (на матеріалі німецького мови) / Лариса Михайловна Борисенкова. – М.: Ин-т лінгвістики РАН., 2007. – 244 с.
3. Вико Дж. Основания новой науки об общей природе наций / Джанбаттиста Вико. – К.: REFL-book., 1994. – 637 с.
4. Девідсон Д. Що означають метафори /Д. Девідсон // Теорія метафори. – М.: Прогрес, 1990. – С. 172–193.
5. Дель Гаудіо С. Типологічні риси словотвору в італійській та українській мовах / Дель Гаудіо С // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – Київ, 2010. – С. 35–50.
6. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / [редкол.: О.С. Мельничук та ін.]. – К.: Наукова думка, 1982–1989. – Т. 1 – 688 с.
7. Евсеєва И. В. Комплексные единицы русского словообразования: Когнитивный подход / Ирина Владимировна Евсеєва. – М.: Книжный дом “Либроком”, 2012. – 312 с.
8. Евсеєва И. В. Когнитивное моделирование словообразовательной системы русского языка (на материале комплексных единиц): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Ирина Владимировна Евсеєва. – Кемерово, 2011. – 430 с.
9. Зорько Г.Ф. Новый большой итальянско-русский словарь / Г.Ф. Зорько. – 3-е издание. – М.: Русский язык медиа, 2006. – 1223 с.
10. Карпиловская Е. А. Гнезда в системной организации лексикона: возможности моделирования и межязыкового сопоставления / Е. А. Карпиловская // Исследования по славянским языкам. – Сеул, 2007. – с. 229–243.
11. Косырева М. С. Деривационно-фреймовая парадигма как единица когнитивного описания системных отношений на уровне словообразования / М. С. Косырева. – режим доступу: <http://www.lib.csu.ru/vch/131/010.pdf>.
12. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е. С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 141–172.
13. Мінський М. Дотепність і логіка когнітивного і несвідомого / М. Мінський // Нове в зарубіжній лінгвістиці. – М.: Прогрес., 1988. – С. 281–309.
14. Осадчий М. А. Пропозиціонально-фреймовое моделирование гнезда однокоренных слов (на материале русских народных говоров): дис. ... канд. филол. наук / Михаил Андреевич Осадчий. – Кемерово, 2007. – 285 с.
15. Осадчий М. А. Комплексное моделирование словообразовательной системы когнитивными методами (фрейм и пропозиция в применении к словообразовательному типу и гнезду) / М. А. Осадчий // Русский язык: исторические судьбы и современность: Материалы III Конгресса исследователей русского языка. – М.: Макс-Пресс., 2007. – С. 224–225.
16. Уфимцева А. А. К вопросу о так называемом дефиниционном методе описания лексического значения / А.А. Уфимцева // Слово в грамматике и словаре. – М.: Наука, 1984. – С. 131 – 141.
17. Шубин Э. П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам / Эммануил Петрович Шубин. – М.: Просвещение, 1972. – 351 с. Shubin E.P. Language Communication and Foreign Language Teaching / Emmanuel P. Shubin. – М.: Education, 1972. – 351 p.
18. Aldo G. Grande dizionario italiano / G. Aldo. – режим доступу: <http://www.grandidizionari.it>.
19. Bonomi F. Dizionario etimologico [Електронний ресурс] – режим доступу: online <http://www.etimo.it>.
20. I Nuovi Grandi Dizionari italiani Garzanti Linguistica [Електронний ресурс] / De Agostini Scuola Spa. – режим доступу: <http://www.garzantilinguistica.it>
21. Iacobini C. Composizione con elementi neoclassici / F. Rainer (a c. di) // La formazione delle parole in italiano, Tübingen, Niemeyer, 2004. – pp. 69–95.
22. Grossmann M. Rainer F. La storia della formazione delle parole in italiano / Maria Grossman, Franz Rainer. – Tübingen: Niemeyer, 2004. – 449 p
23. Morelli G. Ricordi / G. Morelli // Cronica – Firenze., 1882. – pp. 143–149.
24. Sacchetti F. IITrecentonovelle / Franco Sacchetti. – Torino:UTET., 2008. – 721 p.

REFERENCES

1. Araeva L.A., Evseeva I.V. Propositional-discursive analysis of the nest of paronyms / L.A. Araeva, I.V. Evseeva // Science and education. – Belovo: Belovo's printer., 2006. – Part 3. – pp. 18–24.
2. Borisenkova L.M. Cognitive aspects of word-formation (on the material of german language) / Larisa Mihailovna Borisenkova. – М.: Institute of linguistics RAN., 2007. – 244 p.
3. Giambattista Viko New science / Giambattista Viko. – К.: REFL-book., 1994. – 637 p.
4. Davidson D. What Metaphors Mean / D. Davidson // Theory of metaphors. – М.: Progress, 1990. – pp. 172–193.
5. Del Gaudio C. Tipological traits of word-building in Italian and Ukrainian languages / Del Gaudio C. // Comparative

- reseaches of Slavic languages and literatures. – Kyiv, 2010. – pp 35–50.
6. Etimological dictionary of Ukrainian language: in 7 v. / [editorial board: O.S. Mel'nychuk and others]. – K.: Science idea, 1982-1989. – Т. 1 – 688 p.
 7. Evseeva I.V. Complex units of Russian word-building: Cognitive approach / Irina Vladimirovna Evseeva. – M.: Publishing house: “Librocom”, 2012. – 312 p.
 8. Evseeva I.V. Cognitive modeling of Russian word-formative system (on the material of complex units): thesis ... Candidate of filological science: 10.02.01 / Irina Vlaimirovna Evseeva. – Kemerovo, 2011. – 430 p.
 9. Zorko G.F. New Big dictionary Italian-Russian / G.F. Zorko. – 3-d ed. – M.: Russian language media, 2006. – 1223 p.
 10. Karpilovskaya E.A. Nests in the systemic organization of the lexicon: modeling and cross-language comparisons / E.A. Karpilovskaya // Studies in Slavic languages. – Seoul, 2007. – pp. 229–243.
 11. Kosyreva M.S. diversion-frame paradigm as a unit of the cognitive describing of the system of relations at the level of word formation / M.S. Kosyreva. - Access mode: <http://www.lib.csu.ru/vch/131/010.pdf>.
 12. Kubryakova E. S. The role of word-building in the formation of a language picture of the world / E.S. Kubryakova // The role of human factor in language. The language and world view. – M.: Nauka, 1988. – pp. 141–172.
 13. Minsky M. Jokes and the logic of the cognitive unconscious / M. Minsky // New in foreign linguistics. – M.: Progress., 1988. – pp. 281–309.
 14. Osadchy M.A. Propositional-frame modeling nest of single-root words (on the material of Russian folk dialects): dis. ... Cand. Philology. Science / Mikhail Andreevich Osadchy. - Kemerovo, 2007. – 285 p.
 15. Osadchy M.A. Complex modeling of formative system by cognitive methods (frame and proposition applied to the word-building type and nest) / M.A. Osadchy // Russian Language: Historical Destiny and Present: Proceedings of the III Congress of Russian researchers. – M.: Max-Press, 2007. - pp. 224-225.
 16. Ufimtseva A.A. To the question of the so-called method of definitional descriptions of lexical meaning / A.A. Ufimtseva // Word in grammar and vocabulary. – M.: Nauka, 1984. – pp. 131–141.
 17. Shubin E.P. Language Communication and Foreign Language Teaching / Emmanuel P. Shubin. – M.: Education, 1972. – 351 p.

Frame structure of the concept “action”

Kuranda V.V.

Abstract. The article examines the frame structure of this concept, which form the derivatives lexical and structural word-building nests with the top of animals. There are two main types of analysis: conceptual and cognitive. Conceptual analysis as a phenomenon of modern linguistics, is one of those areas of research that focused on the human, on his cognitive and linguistic features. Cognitive analysis based on the fact that the formation of derivative foundation involves the use of prior human experience involving already existing in language structural models, so similar conceptual structure embodied in the same linguistic forms.

Keywords: language representation of world, concept, lexical word-building nest, frame, frame design.

Фреймовая структура концепта “действие”

В. В. Куранды

Аннотация. В статье исследуется фреймовая структура данного концепта, которую формируют дериваты лексико-словообразовательных гнезд с вершиной имени животного. Применяются два основных вида анализа: концептуальный и когнитивный. Концептуальный анализ, как явление современного языкознания, является одним из тех направлений исследования, которое сосредоточилось на человеке, на его когнитивных и языковых особенностях. Когнитивный анализ базируется на том, что создание производной основы предусматривает использование предыдущего опыта человека с привлечением уже существующих в языке словообразовательных моделей, благодаря чему похожи концептуальные структуры воплощаются в одинаковых языковых формах.

Ключевые слова: языковая картина мира, концепт, лексико-словообразовательное гнездо, фрейм, фреймовое моделирование.